

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
БУЗУНКО Олени Анатоліївни
на тему: «Судовий захист екологічних прав в Україні»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії в галузі 08 «Право»
за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження.

Важливість теми дослідження та гострота питання судового захисту екологічних прав для українського суспільства та світової спільноти загалом на сьогодні беззаперечні. Екологічні права є відносно новим поколінням прав людини та дійсно важливою складовою її природних прав, від можливості надійного захисту яких залежить людське життя. Без гарантування та дієвої системи захисту екологічні права не перетворюються в реальні права, а залишаючись декларативними гаслами. Відтак ефективний та повноцінний захист екологічних прав і свобод людини вважається невід'ємною складовою правової, демократичної держави, має надзвичайно важливе значення не тільки для України, а й для всіх цивілізованих демократичних країн. Для нашої держави в теперішніх реаліях це надзвичайно болюча тема, адже країна-агресор посягає на найцінніше - життя та здоров'я наших громадян, знищує та руйнує навколишнє середовище, спричиняючи техногенні катастрофи. Відбувається масштабне забруднення ґрунтів, порушення ландшафтів, природоохоронних об'єктів та територій держави, погіршується санітарно-епідеміологічна ситуація, існують ризики для життя і здоров'я людей. Саме тому дослідження проблем захисту екологічних прав в Україні, в судовому порядку перш за все, має займати пріоритетне місце серед національних інтересів України, що виявляється у виборі теми, яка на сьогодні надзвичайно актуальна.

Аргументи, представлені в роботі при обґрунтуванні актуальності дослідження, є цілком підставними і беззаперечними. Дисертанткою

слушно вказується на необхідність ефективного втілення в життя положень Конституції України, вітчизняних та міжнародних актів, які спрямовані на захист екологічних прав та потребу ґрунтовного теоретичного вивчення наявних проблеми захисту екологічних прав, які стануть підґрунтям подальшого розвитку законодавства у відповідній галузі.

Ступінь обґрунтованості наукових положень висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації, їх новизна та достовірність.

Основні положення, висновки і рекомендації, представлені у дисертації О.А. Бузунко, є в достатній мірі аргументованими. Зміст та основні положення роботи ґрунтуються на засадничих положеннях правової доктрини, власних об'єктивних теоретичних аргументах і судженнях та є достовірно обґрунтованими. Дисертація відповідає необхідним вимогам щодо наукової новизни. До найбільш вагомих наукових положень, що характеризуються новизною або її елементами, слід віднести наступні:

Насамперед, варто відзначити теоретико-методологічний характер першого розділу роботи, в якому закладені ґрунтовні підвалини до розуміння сутності явища «судовий захист» та на підставі узагальнення і критичного аналізу змісту законодавчих актів та наукової літератури запропоновано авторське розуміння судового захисту екологічних прав як різновиду правового захисту, який гарантується державою та полягає у здійсненні правосуддя з метою належного, своєчасного та ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав у сфері екологічних правовідносин шляхом застосування до винних осіб заходів державного впливу.

Новаторський підхід до характеристики теоретичних аспектів теми дозволив авторці вийти на цілком логічну та науково обґрунтовану систему принципів судового захисту екологічних прав (стор.72), акцентуючи увагу на необхідності включення принципу майнової відповідальності посадових осіб органів виконавчої влади за завдану екологічну шкоду та принципу

усунення фінансових перешкод у доступі до правосуддя. З практичної точки зору запропонована система принципів судового захисту екологічних прав слугує основою в забезпеченні можливості ефективного судового захисту прав та інтересів учасників екологічних правовідносин.

Важливо відзначити пропозицію авторки щодо необхідності систематизації екологічного законодавства в єдиному нормативно-правовому акті – Екологічному кодексі України, до якого будуть включені положення стосовно принципів судового захисту екологічних прав (стор. 70). Підтримую дану позицію, більше того, необхідність прийняття нового кодифікованого акту обґрунтовують практично усі провідні вітчизняні науковці у сфері екологічного права.

Практичне значення для вдосконалення законодавства про охорону навколишнього природного середовища матимуть також ідеї, підтримувані О.А. Бузунко щодо необхідності розширення та конкретизації кримінальних правопорушень проти довкілля, які підпадають під ознаки кримінально караних та посилення кримінальної відповідальності за окремі правопорушення. Авторкою акцентовано увагу, що законодавець не розглядає юридичну особу як суб'єкта кримінальної відповідальності за шкоду, заподіяну довкіллю, що сприяє уникненню відповідальності юридичних осіб за кримінальні правопорушення проти довкілля (стор. 184).

Серед положень наукової новизни слід відзначити також пропозицію щодо удосконалення вітчизняного законодавства з питань судового захисту екологічних прав в Україні, зокрема шляхом розробки та прийняття Методики відшкодування шкоди, заподіяної життю і здоров'ю громадян, включаючи й питання екологічної шкоди.

Науково та практично значущими є положення третього розділу дослідження, який присвячено перспективам впровадження екологічного суду в Україні. Ґрунтовний аналіз статистичних даних, пов'язаних з кількістю справ, які надходять до судів різних юрисдикцій з метою визначення рівня навантаження на суддів дозволив здобувачці прийти до

висновку про надзвичайну перезавантаженість судів різними категоріями справ, що унеможливило швидкий і ефективний розгляд екологічних спорів, та доцільність запровадження екологічних судів на обласному рівні.

Безсумнівною перевагою роботи є використання широкого кола науково-теоретичних, методологічних, емпіричних джерел як національного, так і зарубіжного, міжнародного характеру, на які посилається авторка, що свідчить про високий рівень її фахової обізнаності і підготовки. Перелік використаної літератури налічує 282 найменування. Дисертантка виявила належний рівень знання та вміння аналітичного опрацювання вітчизняної та іноземної наукової літератури не тільки еколого-правового характеру, а й неюридичного змісту.

У зв'язку із вищенаведеним можна дійти висновку щодо оригінальності, самостійності та наукової новизни дисертаційної роботи, яка подана на рецензування.

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами.

Як слідує зі Вступу до дисертаційного дослідження, робота виконана відповідно до наукового плану кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В.З. Янчука юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України за темою: «Організаційно-правові засади сталого розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні» (державна реєстрація № 0119U100830), де автором проведено дослідження особливостей судового захисту екологічних прав в Україні, запропоновано шляхи його удосконалення.

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачкою методологією наукової діяльності.

Метою дисертаційного дослідження є розроблення й обґрунтування нових пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання судового

захисту екологічних прав в Україні. Для досягнення зазначеної мети об'єктом у повному обсязі виконано такі завдання:

- здійснити аналіз теоретико-правових передумов виникнення та гарантії реалізації права на судовий захист екологічних прав;
- проаналізувати функції держави, спрямовані на забезпечення судового захисту екологічних прав;
- розкрити принципи судового захисту екологічних прав;
- визначити місце та роль захисту екологічних прав у вітчизняному механізмі судового захисту;
- розкрити особливості захисту екологічних прав в різних видах судочинства;
- з'ясувати особливості судового захисту екологічних прав в міжнародних судових установах;
- проаналізувати зарубіжний досвід організації та функціонування екологічних судів;
- охарактеризувати перспективи впровадження екологічного суду в Україні;
- сформулювати пропозиції щодо вдосконалення судового захисту екологічних прав в Україні.

Автором застосовано різноманітні методи наукового аналізу досліджуваних проблем, здійснена критична оцінка положень чинного законодавства. В процесі дослідження було використано широкий спектр як загальнонаукових (філософських), так і спеціальних методів та прийомів наукового пізнання, застосування яких дало можливість всебічно проаналізувати об'єкт дослідження, а саме: формально-логічний, структурно-функціональний, системного аналізу, історико-правовий, формально-юридичний, порівняльно-правовий. Всі ці методи застосовані у взаємозв'язку та взаємодії, відповідно до поставленої мети та завдань.

Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю їх використання:

- у науково-дослідній сфері – у подальших наукових розробках актуальних проблем судового захисту екологічних прав в Україні та в інших державах;

- у нормотворчій сфері - при вдосконаленні чинного законодавства України з питань регулювання відносин щодо судового захисту екологічних прав;

- у правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності діяльності судів у сфері захисту екологічних прав в Україні та уніфікації практики застосування норм чинного законодавства в процесі захисту екологічних прав;

- у навчальному процесі – при підготовці навчальних посібників, підручників та навчально-методичних матеріалів, а також при викладанні навчальних дисциплін «Екологічне право України» та спецкурсів еколого-правового спрямування.

Дисертаційне дослідження Бузунко Олени Анатоліївни на тему «Судовий захист екологічних прав в Україні» виконане на належному науково-дослідницькому рівні, містить науково обґрунтовані теоретичні результати, які є особистими здобутками авторки, мають практичну цінність і позитивне значення для подальших наукових розробок актуальних проблем судового захисту екологічних прав в Україні. Дисертація є цілісною, завершеною науково-прикладною працею. Наукові положення, висновки, рекомендації дисертантки належним чином аргументовані, достовірні та новітні. Рецензована дисертація містить раніше не захищені наукові положення та отримані автором нові науково обґрунтовані результати, які в сукупності спрямовані на розв'язання важливої наукової проблеми щодо судового захисту екологічних прав в Україні.

Повнота викладу в опублікованих працях наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Ступінь апробації дисертаційної роботи.

Основні положення дисертації, що виносяться на захист, належним чином відображені в 12 наукових працях (дві з них – у співавторстві), з яких 6 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у науковому виданні іншої держави та 5 тез наукових доповідей. Особистий внесок здобувача в публікаціях у співавторстві з науковим керівником Ю.А. Красновою обґрунтовано на стор. 19-20 дисертації.

Достатньою є ***апробація результатів дисертації***. Основні теоретичні положення, висновки та практичні рекомендації, викладені у дослідженні, апробовані на: Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «П'ятдесят другі економіко-правові дискусії (юридичне спрямування)» (м. Львів, 27 жовтня 2020 року); XI International scientific and practical conference «Academic research in multidisciplinary innovation» (November 30 – December 03, 2020. Amsterdam, Netherlands); Всеукраїнській дистанційній науково-практичній конференції до 10-річчя створення однойменних кафедр «Аграрне, земельне, екологічне, трудове право та право соціального забезпечення: здобутки та перспективи розвитку в Україні» (м. Київ, 12 березня 2021 року); Міжнародній науково-практичній конференції, приуроченій до 20-річчя з Дня створення юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природо-користування України «Сучасні вектори розвитку юридичної освіти та науки в Україні» (м. Київ, 21-22 жовтня 2021 року); Міжнародній науково-практичній конференції «На сторожі земельного ладу: до 20-річчя Земельного кодексу України» (м. Київ, 26 листопада 2021 року).

Оформлення дисертації.

Дисертація оформлена згідно з нормативними вимогами і стандартами з дотриманням системного викладення матеріалу. Робота написана

державною мовою, стиль викладення матеріалу – науковий, літературний. Текст дисертації переважно позбавлений граматичних та орфографічних помилок, а також технічних недоліків. Основні положення, висновки, пропозиції та рекомендації дисертації в цілому характеризуються послідовністю, аргументованістю і завершеністю.

Загалом позитивно оцінюючи актуальність проведеного дослідження, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність отриманих результатів, високий теоретичний рівень і практичну значущість висновків, слід вказати на окремі зауваження щодо певних положень роботи, які потребують уточнення.

1. В роботі досліджуються питання підвищення ефективності судового захисту екологічних прав у контексті посилення ролі громадськості в питанні доступу до правосуддя з проблем, що стосуються довкілля. Автором дослідження запропоновано внести відповідні зміни до процесуального законодавства, які б гарантували можливість громадськості звертатися до суду з окреслених питань. Очевидно авторка вважає можливості громадськості недостатніми на сьогодні, цікавою була б думка дисертантки, які ж додаткові правові механізми та важелі впливу зможуть посилити роль зацікавленої екологічної громадськості в питанні доступу до правосуддя та ефективності його здійснення.

2. При визначенні конструкції «судовий захист екологічних прав» авторка вказує, що такий захист полягає у здійсненні правосуддя з метою *належного, своєчасного та ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав у сфері екологічних правовідносин*. Категорії «належність», «своєчасність» та «ефективність» є доволі оціночними. Оціночні поняття – це поняття, як правило, не конкретизовані законодавцем, які уточнюються в процесі правозастосування, надаючи можливість

правозастосовчому органу діяти на власний розсуд. Тому важливо конкретизувати дані категорії та запропонувати авторське їх тлумачення.

3. На стор. 22-23 авторка намагається здійснити розмежування категорій «екологічні права» та «екологічні інтереси». Вважається, що фундаментальне право на безпечне навколишнє природне середовище є законодавчо закріпленою можливістю суб'єктів екологічних правовідносин реалізовувати (забезпечувати) свої екологічні інтереси, незалежно від їх правового визнання та вираження, що проявляється в існуючій системі екологічних обмежень, особливостях захисту тощо. Відомо, що нормативної опосередкованості набувають далеко не всі існуючі інтереси. В цьому контексті додаткової аргументації потребує питання про те, чи може екологічний інтерес бути самостійним об'єктом захисту.

4. На увагу заслуговують положення роботи щодо дотримання принципу пропорційності в діяльності суду (стор. 98-99). Особливо яскраво це продемонстровано здобувачкою на прикладі рішень Європейського суду з прав людини. ЦПК України закріплює актуальний для практики діяльності ЄСПЛ принцип пропорційності. Хотілося б на захисті почути про практику діяльності українських судів у контексті дотримання принципу пропорційності.

5. Розділ третій дослідження присвячено ґрунтовному аналізу зарубіжного досвіду організації та функціонування екологічних судів і можливості їх запровадження в Україні. Безумовно кожна країна має свою специфіку, що пов'язано з її правовою системою, історією тощо. На основі проведеної аналітики для більшої ґрунтовності дослідження доцільно вказати, позитивний досвід якої із країн є найбільш прийнятним саме для нашої країни.

Разом з тим, зазначені зауваження у своїй більшості є дискусійними або носять рекомендаційний характер, спрямовані на стимулювання подальших авторських наукових пошуків, не применшують належного рівня

рецензованого дослідження і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи в цілому.

Загальний висновок

Дисертаційне дослідження Бузунко Олени Анатоліївни на тему «Судовий захист екологічних прав в Україні» за змістом, ступенем новизни представлених результатів, їх науковою обґрунтованістю, методологічною основою, характером сформульованих в роботі висновків відповідає вимогам, які ставляться до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Рецензована робота відповідає галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право», вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами), наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її авторка – Бузунко Олена Анатоліївна заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент –

кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри трудового, екологічного
та аграрного права Прикарпатського
національного університету імені Василя Стефаника

Г.В. Мороз

